

Visie op ‘het labelen van leerlingen’ (werkgroep ‘Labelen’ (psychologen en orthopedagogen, stichting Elan en SWV Unita, maart 2022)

Geen classificatie, tenzij noodzakelijk voor inzicht én uitzicht

Debora van den Heuvel, Merlienke Hoeksma, Noëlle Pameijer, Ghislaine Rootlieb en Petra de Waard, psychologen/orthopedagogen (gogen) Elan/Unita

Deze notitie betreft het toekennen van DSM-5-classificaties aan leerlingen. Hier en daar

noemen we een classificatie een label, omdat deze term vaak in de praktijk voorkomt.

1. Inleiding

Een label is (net als een sticker) makkelijk geplakt, maar moeilijk te verwijderen.

Het krijgen van een classificatie, zoals ADHD, autisme, gedragsstoornis of dyslexie heeft *een enorme impact op de leerling en zijn omgeving, nu én in de toekomst.* Daarom zijn wij – de psychologen/orthopedagogen van Unita – er voorzichtig mee en is *ons motto: geen label (aanvragen, onderzoeken of toekennen), tenzij het in belang van de leerling is.*

Een classificatie focust op leerling-kenmerken in het hier en nu, terwijl gedrag van leerlingen sterk context-afhankelijk is. Gedrag is ook veranderbaar: leerlingen zijn immers voortdurend in ontwikkeling (opeens kunnen/weten ze bijvoorbeeld iets wat ze eerder nog niet konden/wisten) en de omgeving verandert ook steeds (het ene jaar is de aanpak van de leerkracht bijvoorbeeld beter afgestemd op wat de leerling nodig heeft dan het andere jaar).

Een verkeerd label blijft (soms) ten onrechte langdurig van toepassing, ook als de kenmerken ervan er al lang niet meer zijn. De manier waarop wij over leerlingen praten, heeft impact op hun ontwikkeling.

Een voorbeeld van de impact van taalgebruik: wie is welkom, Joost of Joris?

Stel dat er twee nieuwe leerlingen zijn aangemeld, terwijl er maar plaats is voor één. Welke van de twee is dan welkom op jouw school of in jouw groep: Joost of Joris?

- *Joost* heeft ADHD, is hyperactief, beweeglijk, impulsief en hij heeft moeite met concentreren, stilzitten en zelfstandig werken. Joost heeft ook kenmerken van ODD: hij gaat regelmatig de discussie aan met leerkrachten (“ja maar ...!” en “waarom ...?”) en wil gelijk krijgen. In de pauzes is hij vaak betrokken bij ruzies, hij komt daarna boos de klas in en blijft lang hangen in deze emotie. Zijn ouders hebben het druk met hun werk. Ze komen zelden op besprekingen op school.
- *Joris* is een enthousiaste en energieke jongen met een sterke behoefte aan autonomie. Hij heeft behoefte aan korte opdrachten en beweging tussendoor. Na het zelfstandig werken moet hij even bewegen (iets voor de leerkracht wegbrengen bijvoorbeeld). Na zo'n loopje kan hij er weer tegenaan. Joris heeft een leerkracht nodig die samen met hem heldere gedragsafspraken maakt en deze consequent hanteert. Ziet de leerkracht een voorbeeld van gewenst gedrag, dan zegt hij “Joris, wat goed dat je nu ...”. Ziet hij ongewenst gedrag, dan herinnert hij Joris aan de afspraak. Joris heeft ook begrenzing nodig: hierover kun je in discussie gaan, maar hierover niet, klaar uit. Is dit helder, dan aanvaardt Joris het. Hij heeft een leerkracht nodig die voor de pauze met hem bespreekt met wie hij gaat spelen, wat, waar en hoe. Daarmee zijn ruzie en boosheid te voorkomen. De ouders van Joris zijn betrokken bij het onderwijs aan hun zoon. Ze hebben een druk leven met vier kinderen en fulltime werk. Ze zijn wat vergeetachtig, maar als ze, ter herinnering, een dag van te voren een telefoontje of mail krijgen, dan komen ze op de afspraak.

Teamleden kiezen vaker voor Joris met argumenten als “ik heb meer leerlingen die dat nodig hebben, daar kan Joris wel bij”, “die aanpak bied ik al in grote lijnen” of “ouders even mailen, dat kost nauwelijks tijd”. Bij Joost onderbouwt men de afwijzing vaak met argumenten als “ik heb al drie ADHD-ers en twee ODD-ers in mijn groep, dat is meer dan genoeg” of “ouders die niet komen opdagen, daar heb ik geen zin meer in”. Het is echter dezelfde leerling! Joost beschrijft wat hij en zijn ouders zijn of hebben, terwijl Joris, naast enkele positieve kenmerken, omschrijft wat zij nodig hebben. De omschrijvingen roepen echter andere associaties op, met verregaande consequenties: Joris is welkom, Joost niet.

Doel van deze notitie

We merken in de praktijk dat scholen en ouders vaak praten in termen van labels en dat ze nogal eens vragen naar een onderzoek naar een label. Ook professionals uit de jeugdzorg vragen er regelmatig om. Daarom bespreken we in deze notitie onze visie hierop, aan de hand van een aantal vragen. We hopen hiermee meer duidelijkheid te bieden, in eerste instantie aan onze collega's in de Elan scholen en de trajectbegeleiders van Unita.

De hamvraag is: Als we een label aanvragen, onderzoeken of toekennen, wat zijn dan de consequenties voor het kind? Wat levert het op en wat richt het aan? Ofwel: wat zijn de voordelen en de keerzijdes of nadelen?

2. Welke visie ligt ten grondslag aan de werkwijze van Unita

Binnen SWV Unita en stichting Elan werken we volgens de 7 uitgangspunten van handelingsgericht werken (HGW) en handelingsgerichte diagnostiek (HGD). Deze komen terug in de werkwijze van de multidisciplinaire overleggen (MDO's) en in de onderwijs- en ondersteuningsstructuur van de Elan-scholen.

De 7 uitgangspunten van HGW en HGD

1. We werken doelgericht: waar willen we op de korte en lange termijn naartoe?
2. Het gaat om deze leerling van deze ouders in deze school: hoe is de wisselwerking en onderlinge afstemming?
3. Onderwijs- en opvoedbehoeften van leerlingen staan centraal. Wat heeft een kind nodig om met plezier naar school te gaan en zich optimaal te ontwikkelen?
4. Leerkrachten maken het verschil, ouders doen er evenzeer toe. Het gaat erom wat school nodig heeft om deze leerling passend onderwijs te bieden en wat ouders nodig hebben om het onderwijs aan hun kind te ondersteunen.
5. Het positieve van leerlingen, leerkrachten en ouders is van groot belang. Hoe kunnen we dit uitbouwen en benutten in de aanpak die een leerling nodig heeft?
6. We werken constructief samen, ieder vanuit de eigen rol. We denken met elkaar mee, zonder op elkaars stoel te zitten. Wat verwachten we van elkaar?
7. De werkwijze is helder voor alle betrokkenen. Welke stappen zijn er en wanneer nemen we die?

Vanuit de uitgangspunten 3 en 4 richten we ons vooral op de afstemming vanuit school en thuis op de onderwijs- en opvoedbehoeften van een leerling, in plaats van op zijn problemen, stoornis of de classificatie. Een label is lang niet altijd nodig: heel druk óf

ADHD, dromerig of ADD, erg brutaal óf ODD, ernstige rekenproblemen óf dyscalculie, forse leesproblemen óf dyslexie, begaafd of hoogbegaafd: de aanpak die de leerling nodig heeft is in grote lijnen hetzelfde. Ook zonder label kunnen we ons richten op deze aanpak: wat is al afgestemd op wat deze leerling nodig heeft en wat kan nog beter afgestemd en hoe?

Een uitspraak als 'Er zijn op dit moment voldoende kenmerken van deze classificatie om te verwachten dat dit kind baat heeft bij een aanpak zoals voor kinderen met deze classificatie' geeft vaak al genoeg houvast om aan de slag te gaan. Vanuit dit uitgangspunt is een plan van aanpak te maken dat past bij de manier van lesgeven van de leerkracht en de opvoedstijl van de ouders. Met de leerkracht en de ouders bespreken we ook wat zij nodig hebben om deze aanpak in de praktijk te kunnen realiseren. Werkt de aanpak op maat niet, dan kan altijd nog overwogen worden om verder onderzoek te (laten) doen.

Voor een onderbouwing van deze notitie, zie de bijlagen 1, 2 en 3.

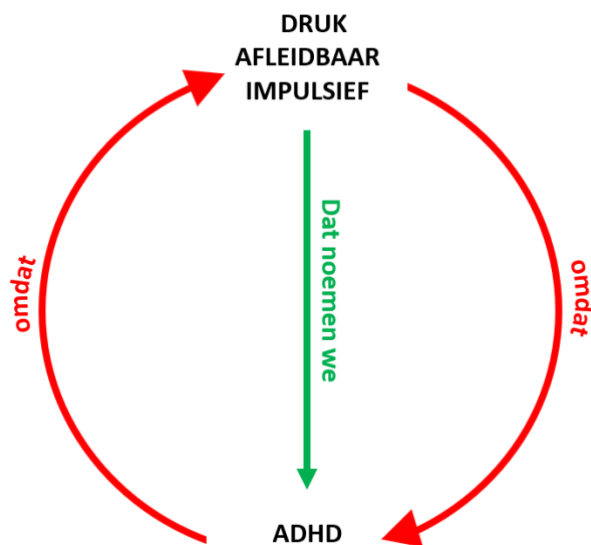
3. Is een classificatie hetzelfde als een diagnose?

Nee, bij HGD maken we onderscheid tussen een classificatie en diagnose:

- Een classificatie wordt toegekend als de leerling voldoet aan de kenmerken van een bepaalde stoornis volgens een classificatiesysteem, zoals de DSM-5. Een classificatie (soms ook label, etiket of sticker genoemd), zoals ADHD, gedragsstoornis, depressie, angststoornis, autisme of dyscalculie, gaat alleen over problematische kind-kenmerken.
- Een handelingsgerichte diagnose daarentegen beschrijft de wisselwerking tussen de sterke en de zwakke kanten van het kind, het onderwijs en de opvoeding. Ook wel aangeduid als de stimulerende, bevorderende, beschermende of protectieve en de belemmerende of risicofactoren. Zo'n diagnose omvat dus veel meer dan een classificatie. Doel van een handelingsgerichte diagnose is het opstellen van een plan van aanpak (met doelen en onderwijs- en opvoedbehoeften). Het doet recht aan de complexiteit van gedrag en voorkomt 'child-blaming'. Een classificatie (of kenmerken daarvan) kan wel deel uitmaken van een diagnose, het is dan een onderkenning (*overzicht*). Daarna volgt de vraag naar *inzicht* (de situatie begrijpen) en *uitzicht* (best passende aanpak, gezien de opgestelde doelen).

Wanneer over een classificatie wordt gesproken, is het van belang te waken voor de onjuiste cirkelredenering, waarbij de classificatie als verklaring wordt gebruikt. Uitspraken als "ze is druk omdat ze ADHD heeft" of "hij kan niet samenspelen omdat

hij autisme heeft” zijn onjuist. Een classificatie is een samenvatting van leerlingkenmerken, maar zegt dus niets over de oorzaak van het gedrag.

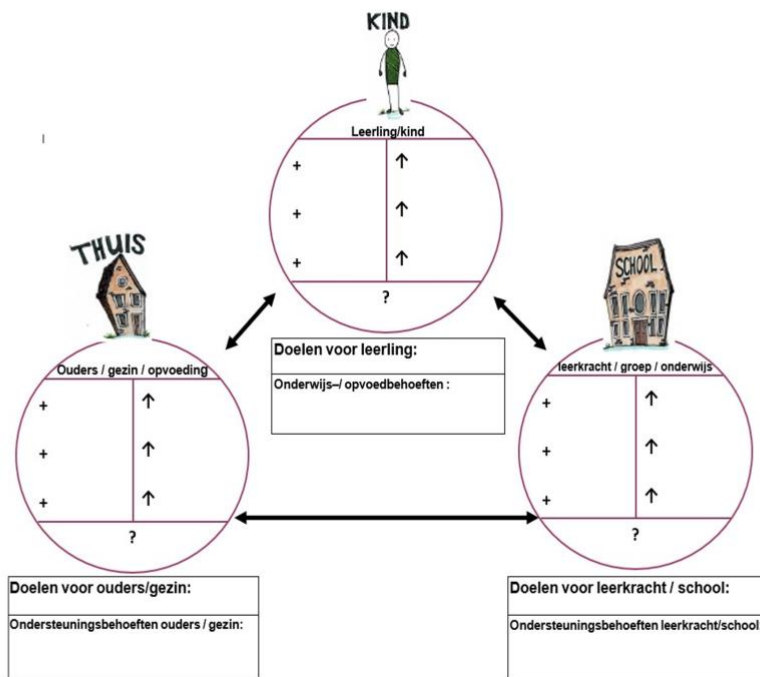
Oorzaak vs. samenvatting

Een voorbeeld uit de praktijk van een multidisciplinair overleg (MDO)

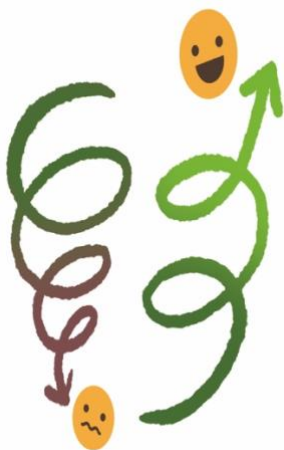
Heeft Timmie autisme? (Bron: Met plezier naar school, Pameijer, 2021)

De intern begeleider denkt dat Timmie autisme heeft en wil dat ouders hier onderzoek naar laten doen, zodat zijn leerkracht weet welke aanpak hij nodig heeft. Voor vader is dit 'te kort door de bocht', hij zit bovendien niet te wachten op 'een label waar Timmie later moeilijk vanaf komt'. Hij gaat verder: 'Jullie denken vrijwel zeker te weten dat mijn zoon autisme heeft. Ik heb dingen gehoord die hier inderdaad op kunnen wijzen. Nu moeten we, denk ik, oppassen voor *tunnelvisie*. Daarom ben ik benieuwd wat er zoal tegen autisme pleit en of er misschien nog iets anders aan de hand kan zijn?'

De voorzitter van het MDO pakt dit op, ze brengen de argumenten die voor en tegen autisme pleiten in kaart. Na het wikken en wegen is zijn conclusie: 'Oké, dit was zinvol. We weten voorlopig genoeg. We zijn het erover eens dat Timmie hoogstwaarschijnlijk baat heeft bij een autisme-aanpak. Is het een idee dat zijn leerkracht en ouders hier alvast mee experimenteren: werkt deze aanpak? Dan hebben we het label autisme nu niet nodig. Een onderzoek daarnaar kan altijd nog, als het noodzakelijk is.' Deze brainstorm leverde inzicht én uitzicht, iedereen kan nu aan de slag. Kostbare tijd wordt benut, omdat de leerkracht en ouders hun aanpak al aanpassen aan wat Timmie zeer waarschijnlijk nodig heeft.

De kracht van de omgeving

Wisselwerking & afstemming

4. Is er een alternatief voor een classificatie?

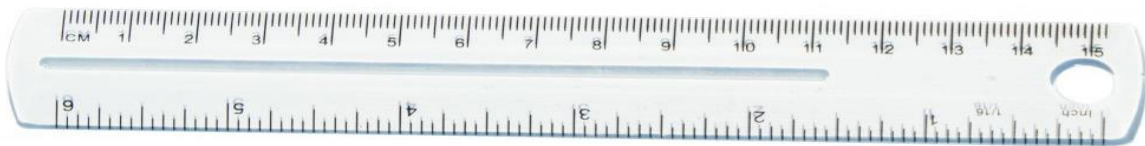
Kinderen ontwikkelen zich niet in isolement, maar in wisselwerking met hun omgeving. Het is de vraag of we recht doen aan de complexiteit van (probleem)gedrag wanneer we een kind met een alles-of-niets-classificatie omschrijven, zoals er is wel/niet sprake van ADHD/ASS.

Probleemgedrag is beter weer te geven (en te visualiseren) op een continuüm:

- Hoe beter de aanpak op school en thuis is afgestemd op de onderwijs- en opvoedbehoeften van een kind, hoe minder probleemgedrag;
- Hoe zwakker die afstemming, hoe meer probleemgedrag.

Gevisualiseerd met een liniaal van 1 tot 100:

Alles of niets vs. het continuüm

Wanneer een classificatie niet noodzakelijk is, zou – eerst in overleg met elkaar en daarna met het VO, de gemeenten en de praktijken waarmee we samenwerken – een ‘deskundigenverklaring’ een alternatief kunnen zijn. Hierin staat dat het leren/de ontwikkeling van de leerling *op dit moment* bijvoorbeeld dat:

- ... zodanig belemmerd wordt door (gedragingen/risicofactoren) ...
- ... zodanig specifieke onderwijsbehoeften heeft
- zodanig veel beperkingen heeft dat ...
- ... zodanig veel kenmerken van ... (label) laat zien ...

.... dat de leerling extra ondersteuning en/of zorg nodig heeft om een doel te kunnen behalen.

In deze verklaring staat ook welke aanpak deze leerling op school en thuis nodig heeft.

Zo'n verklaring is van toepassing op de meeste vragen naar labels waarmee we geconfronteerd worden, zoals is er sprake van ADHD, ASS, ODD? Een voorstel bij vragen naar dyslexie, dyscalculie en hoogbegaafdheid is te vinden in bijlage 4 (deze wordt gemaakt in samenwerking met collega's met expertise op deze gebieden).

5. Biedt een 'zolang-zodra' houvast?

Ja, dan is de redenering: zolang hebben we geen label nodig, maar zodra ... dan overwegen we samen of het (laten) onderzoeken en/of toekennen van een label in het belang van deze leerling is, op de korte én op de lange termijn. Hiermee beogen we de balans te bewaken tussen enerzijds voorzichtig omgaan met 'labelen', en anderzijds waken voor een te sterke 'anti-labeling' houding. We erkennen de ernst van de situatie en dat probleemgedrag van een kind geen onwil is maar onvermogen. We streven ernaar zowel de leerling als zijn opvoeders (leerkrachten en ouders) te 'ontschuldigen' en samen te ontdekken wat werkt voor dit kind.

Zolang

We labelen niet, *zolang* betrokkenen de leerling ook zonder het label begrijpen en de ondersteuning kunnen bieden die de leerling nodig heeft. Met andere woorden, zo lang een label niet noodzakelijk is voor het vormgeven van de benodigde ondersteuning zijn we terughoudend met het onderzoeken en toekennen ervan.

Zodra.....

Soms heeft het wél meerwaarde om te weten of een kind een bepaalde classificatie heeft. Bijvoorbeeld als dit helpt bij het begrijpen van de problematische situatie én het bepalen van reële doelen en passende adviezen voor kind, school en thuis. Een classificatie is in de praktijk bovendien soms nog vereist voor de financiering van jeugdhulp of toekenning van ondersteuning in het VO. Zodra een label noodzakelijk is voor het verkrijgen van benodigde ondersteuning, kan in overleg met ouders en school een onderzoek naar een label worden aangevraagd of uitgevoerd.

Omdat Unita handelingsgericht werkt, zal het aanvragen en/of onderzoeken van een label altijd onderdeel zijn van een analyse van de positieve en belemmerende factoren van kind en omgeving (school en thuis) en de wisselwerking hiertussen.

Het is en blijft een lastige afweging of er al dan niet sprake is van een bepaalde classificatie. Daarom kijken we uiteindelijk welke informatie het zwaarst weegt (in het belang van het kind) en 'hakken we samen de knoop door'. Dat wil niet zeggen dat er

geen twijfel of geen enkel argument tegen is. We kiezen dan voor een gerichte aanpak en de tijd zal uitwijzen welke argumenten al dan niet blijken te kloppen. Op een later moment kunnen andere argumenten (meer) van toepassing zijn. Het is bovendien goed om samen te kijken in welke levensfasen een classificatie al dan niet ondersteunend is, kinderen blijven immers in ontwikkeling en ook hun omgevingen verandert met de loop der tijd.

6. Wat te doen in een MDO als school en/of ouders vragen naar een label?

Als een school, ouder en/of leerling wil weten of er sprake is van een classificatie of label, dan neemt de trajectbegeleider ieders mening serieus. Zij wikt en weegt en gaat als volgt te werk.

1. Eerst gaat ze met de betrokkenen na welke aanwijzingen voor én tegen dit specifieke label pleiten. Zo voorkomt ze ‘tunnelvisie’, waarbij alleen wordt gezocht naar argumenten die pleiten vóór de classificatie en argumenten die ertégen pleiten (onbedoeld) niet worden waargenomen. Of omgekeerd!
2. Zijn er voldoende aanwijzingen, dan bespreekt ze of dit label *meerwaarde* heeft voor de leerling: leidt het tot een verbetering in de situatie op school en thuis? Of kan dit ook zonder label? Met andere woorden: wat is het nut en de zin ervan? Kunnen we de benodigde ondersteuning/zorg ook realiseren met een zogenaamde ‘*deskundigenverklaring*’ waarin staat dat de leerling zodanig wordt belemmerend in zijn ontwikkeling, dat het een bepaalde aanpak of extra ondersteuning/zorg nodig heeft?
 - a. Zo ja, dan is het maken van zo’n verklaring de eerste stap. De vraag naar het label, kan altijd later nog, als de verklaring niet het gewenste resultaat oplevert.
 - b. Zo nee, dan worden alle (potentiële) voordelen en nadelen op een rij gezet (op A3 of flap-over) en gewogen. Als er voor de leerling meer voordelen dan nadelen zijn verbonden aan het label, dan is het onderzoeken ervan waarschijnlijk in zijn belang. Alleen dan kan de goog de vraag naar het label aannemen, mits zij bevoegd en bekwaam is.
 - i. Als zij bevoegd en bekwaam is, dan doet zij bij bepaalde labels (zoals dyslexie) zelf het onderzoek. Ze richt zich daarbij niet alleen op de kwetsbaarheden van de leerling, maar ook op zijn krachten, interesses en talenten. De omgeving betreft ze er ook bij: welke kenmerken van het onderwijs en de opvoeding

stimuleren de ontwikkeling van de leerlingen welke belemmeren deze? Van overzicht gaat ze via inzicht naar uitzicht.

- ii. Als zij niet bevoegd of bekwaam is, dan ondersteunt ze ouders bij het vinden van een geschikte instantie of onderzoeker en het formuleren van een handelingsgerichte onderzoeksvraag.

3. Uiteindelijk kent de bevoegde en bekwame onderzoeker de classificatie alleen toe als:

- de leerling voldoet aan alle vereiste criteria;
- er vooralsnog geen zware argumenten tegen lijken te zijn;
- alternatieve risicofactoren in de leerlingen de omgeving de problematiek onvoldoende kunnen verklaren. Bij leerling-factoren kan bijvoorbeeld gedacht worden aan eerdere traumatische ervaringen of tekorten in de executieve functies. Bij omgevingsfactoren kan het gaan om bijvoorbeeld een onveilige groep vanwege pesten, niet-passend onderwijs, didactische verwaarlozing, onder-stimulatie/verveling of een chaotische thuissituatie.
- én als het label in het belang van de leerling is. Er zijn met andere woorden meer voordelen dan nadelen.

Zodoende, met twee keer wikken en wegen (aanwijzingen voor/tegen het label en voordelen/nadelen ervan) verkleinen we de kans op onterechte labels en 'misdiagnoses'.

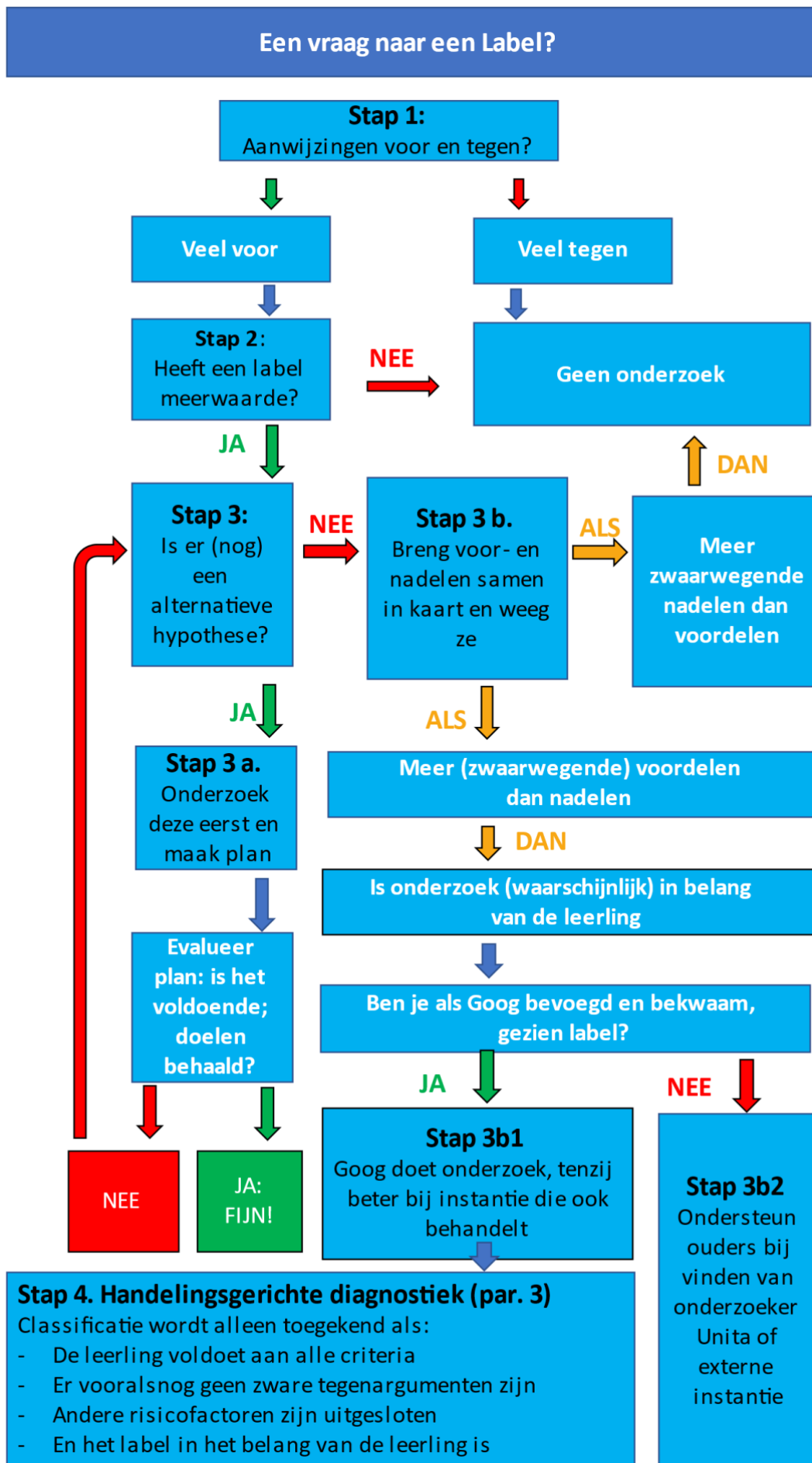

Aanwijzingen voor...	Aanwijzingen tegn...

Voordelen van een label	Nadelen van een label

Onderstaande beslisboom vat hetgeen deze notitie beschrijft samen.

Bijlagen

1. Artikel Balans
2. Onderbouwing artikel Balans
3. Checklist voor/nadelen labelen
4. Voorstel deskundigenverklaring 'zonder label maar met onderwijsbehoeften' voor leerlingen met kenmerken van dyslexie, dyscalculie of (hoog)begaafdheid.
5. Een placemat met visualisaties

Voor bijlagen 1, 2 en 3, ga naar www.hgw-noelle-pameijer.nl → Ouders & kinderen
→ downloads 6.2.a, 6.2.b en 6.4.

Voor bijlagen 4 en 5, zie www.swvunita.nl

Bronnen

HGW, samenwerken aan schoolsucces (Pameijer, 2017)

Met plezier naar school! HGW voor ouders (Pameijer, 2021)